

YAKUTLAR

1720'de yayımladığı fermanla Hıristiyanlığı seçen Yakutlar'ı altı yıl için vergiden muaf tutacağını bildirdi.

Ruslar yerel halkın gelenek ve göreneklerine dokunmadılar. Moskova'nın tâlimatıyla mahkeme yerel yönetim ve vergi tahsilâtı gibi işleri oymakların ileri gelenlerine devretti. Hıristiyanlaştırma politikalarının sonucunda 1736'da Yakut Spassk Manastırı'na bağlı bir okul kuruldu. 1819'da Yakutça kısa bir akaid kitabı yayımlandı. Bu arada bölgeye gelen Ruslar özellikle Lena nehrinin orta kesimi boyunca sıralanan şehirlere yerleştiler. Yüzyıllar boyunca göçebelîğe dayalı bir hayat sürdüren Sahalar XIX. yüzyılda yerleşik düzene geçmeye başladılar. 1917 yılına gelindiğinde Saha eyaletinin nüfusu 264.000'in üzerindeydi ve Sahalar'ın oranı % 84 idi (% 9,5 Rus, % 6,5 Evenk, Even, Yukagir, Çukçî ve diğer topluluklar). Irkutsk'tan gönderilen A. S. Rıdzinski kumandasındaki askerî birlik 1 Temmuz 1918'de Sovyet düzenini sağladı. Çarın generali Kolçak bölgeyi ele geçirdiyse de 1920'de sosyalistler tekrar duruma hâkim oldular. 27 Nisan 1922'de Saha Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu; P. A. Oyunskiy ilk halk komiserleri Sovyet'inin başkanı oldu. Sovyet döneminde Saha ülkesinde elmas, altın, kömür ve diğer madenlerin çıkarılması ve işletilmesi için yatırımlar yapıldı. 1947'de açılan Saha Bilim Araştırma Üssü, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi'nin Saha şubesine dönüştürüldü. 1956'da Saha devlet üniversitesi açıldı.

1905 yılında I. Rus İhtilâli'nin getirdiği özgürlük ortamında Sahaca yayınlar yapılmaya başlandı. Yakut Millî Birliği adıyla bir teşkilât kuruldu. Teşkilâtın amacı Sahalar'ın kendi kendilerini yönetmesini sağlamak, Rus Duması'na temsilci yollamak, Rus yerleşimcilerin el koyduğu toprakları geri almaktı. Yakut Birliği 5 Şubat 1906'da Yakutya Eyalet Kongresi'ni topladı. Yakutistan'da Sovyet hükümetinin "omog" teşkilâtının (geleneksel boy sistemi) yaşamasına izin vermesi Saka kültürünün devamı açısından önemli bir gelişme oldu. 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra Ruslar'a karşı Saha milliyetçileri Saka Omuk ve Saha Aymak adlı iki teşkilât kurdular. Sovyet hükümeti bunları 5 Ağustos 1920'de yasakladıysa da gizli faaliyetler 1928'e kadar sürdü.

Sovyetler'in dağılma sürecinde 27 Eylül 1990'da Yakut Saha Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Devlet Egemenlik Deklarasyonu ilân edildi. 1991 Ekiminde cumhurbaşkanlığı makamı teşkil edildi. 20 Aralık

1991'de doğrudan başkanlık seçimi yapıldı ve M. Y. Nikolayev ilk cumhurbaşkanı seçildi, devletin adı Saha Cumhuriyeti olarak değiştirildi. Saha Cumhuriyeti anayasası 27 Nisan 1992'de yürürlüğe girdi. Hükümet cumhurbaşkanı ve onun yardımcılarında oluşmaktadır. Halen Saha Cumhuriyeti'ndeki on dört bakanlıktan on ikisi Saha Türkleri'nin yönetimindedir. Ülkenin parlamentosu (il tümen) 200 kişiden meydana gelir; bunların % 83'ü Saha asıllıdır. Cumhuriyetin sembolü beyaz turnadır. Ülkede Yakutsk, Aldan, Verhoyansk, Mirny, Olyokminsk adlı eyaletlerin (oblas) dışında otuz iki "rayon" vardır. Resmî dil Sahaca ve Rusça'dır. Yakutlar'ın ana Türk kütlesiyle bağları eski devirlerde koptuğundan Saha Türkçesi, Türkiye Türkçesi'nden ve diğer Türk lehçelerinden çok uzaktır (Yakut dil ve edebiyatı için bk. TÜRK [DİL]).

Yakutlar'ın % 95'i Yakutistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşamaktadır. 1998 tahminlerine göre nüfusu 1.381.000 olan Yakutistan'da nüfusun % 50,5'i Ruslar'dan, % 36,9'u Sahalar'dan oluşmaktadır. Geriye kalan yaklaşık % 13'lük kısım Ukraynalı, Kazak, Tatar ve Azeriler'den meydana gelmektedir. Nüfusun % 90'ı merkezdeki bölgelerde Yakutsk ve Viluyk şehirleri civarında yerleşmiştir. Başşehir Yakutsk'un nüfusu 270.000'dir. Diğer önemli şehirleri Mirny, Aldan, Verhoyansk, Viluyk, Lensk, Olyokminsk, Ort Kalım ve Tommot'tur. 1990'lı yılların başında cumhuriyette yeniden millî hareketler ortaya çıktı. İlk hareket Saha Omuk hareketidir; ardından Saha Kesikle hareketi ortaya çıktı. Glasnost ve perestroika ile birlikte Moskova merkezli siyasî partiler kuruldu. Bunlardan Sosyal Demokrat Parti, Rusya'ya yönelerek Rusya ile tam birlik oluşturmak istemektedir. Bir diğer parti Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Bu partinin kurucusu Moskova'da yaşamaktadır ve faaliyetlerinde merkeze bağlıdır. Yakutistan Halk Partisi bağımsız bir devlet kurmayı amaç edinmiştir. Partinin başkanı genç bir Saha olan I. Miroslav'dır.

Piyasa ekonomisine geçmek için reformların yapıldığı Yakutistan'da halkın geçim kaynakları arasında kürk avcılığı ve balıkçılığın ayrı bir yeri vardır. Ülkede bulunan samur, kutup tilkisi, sincap, tilki ve nâdir balık çeşitleri av turizmi açısından önemlidir. Yakutistan'da yine önemli yer altı zenginlikleri vardır. Ülkede elmas, altın, gaz, kömür, gümüş ve bakır çıkarılmaktadır. Özellikle elmas Saha yurdunda çok önemli bir yere sahiptir. Bunların en değerlilerinden biri Moskova'da müzede bulunan

342,5 kratlık pırlantadır. Yakutistan'ın hemen her bölgesinden elmas elde edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

O. Böhntling, *Über die Spracher der Jakuten*, St. Petersburg 1851; G. V. Ksenofontov, *Uranghay-Sahalar, Oçerki po drevney istorii yakutov*, Irkutsk 1937, I; L. N. Haritanov, *Formi Glagol'no-go vida Yakutskom Yazıke*, Yakutsk 1960; *İstoriya Yakutskoy ASSR*, Moskova-Leningrad 1955-63, I-III; J. R. Kruger, *Yakut Manual*, Indiana 1962; V. N. İvanov, *Sotsialnoekonomičeskie otnoşeniya u Yakutov XVII vek*, Yakutsk 1966; A. P. Okladnikov, *Yakutia: Before its Incorporation into the Russian State* (ed. H. N. Michael), Montreal-London 1970; M. N. Karavaev – S. Z. Skryabin, *Rastitel'nyi mir Yakutii*, Yakutsk 1971; Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1972, tür.yer.; *İstoriya Arheologiya i Etnografiya Sibiri*, Tomsk 1979; N. N. Efremov, *Issledovaniya po Grammatike Yakutskogo Yazıka*, Yakutsk 1983; S. A. İvanov, *Yakutskiy yazık: istoriya i aktualnye vopros*, Yakutsk 1986; Baymirza Hayit, *Sovyetler Birliğindeki Türklüğün ve İslâmın Bazı Meseleleri*, İstanbul 1987, s. 42-59; R. Caratini, *Dictionnaire des nationalités et des minorités de l'ex-U.R.S.S.*, Paris 1992, s. 88-90; T. İ. Petrova, *Saxa Tıla*, Yakutsk 1993; a.mlf. – L. K. İzbekova, *Saxa Tıla*, Yakutsk 1994; J. Forsyth, *A History of People of Siberia*, Cambridge 1994, 55-57, 61-68, 253-269, 315; W. B. Lincoln, *Vahşi Batı: Sibiry ve Ruslar* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1996, s. 38-70, 84-95, 121-126; A. N. Alekseev, *Drevnyaya Yakutiya, Neolit i epokha bronzy*, Novosibirsk 1996; N. K. Antonov, "Yakut", *Yazıkı Mira, Tyurkskie Yazıkı*, Bişkek 1997, s. 513-558; D. Christian, *A History of Russia, Central Asia and Mongolia*, Oxford 1998, s. 60-64; Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler*, Ankara 1999, II, 44 vd.; a.mlf., *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara 2004, s. 88, 89; Anar Somuncuoğlu, "Saha Cumhuriyeti", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XX, 119-132; B. Pakendorf, *Contact in the Prehistory of the Sakha (Yakuts): Linguistic and Genetic Perspectives*, Utrecht 2007; V. L. Serovskiy, *Saka Yakutlar* (trc. Arif Acaloğlu), İstanbul 2007; J. Castagne, "Russie slave et Russie turque", *RMM*, LVI (1923), s. 36-38; "Yakut", *TA*, XXXIII, 382-385; "Yakut", *Kazak Soviet Entsiklopediyası*, Alma-Ata 1978, XII, 531-536; "Yakutsk", *Bolşoya Sovetskaya Entsiklopediya*, Moskova 1978, XXX, 490; "Yakut ASSR", a.e., XXX, 490-497; "Yakuti", a.e., XXX, 497.

 AHMET TAŞAĞIL

YA'LÂ b. ÜMEYYE

(يعلى بن أمية)

Ebû Hâlid Ya'lâ b. Ümeyye b. Ebî Ubeyde b. Hemmâm et-Temîmî el-Hanzâlî (ö. 60/679-80 [?])

Yemen valisi, sahâbî.

Künyesi Ebû Halef ve Ebû Safvân şeklinde de kaydedilir; annesi Münye bint Gazvân'a nisbetle Ya'lâ b. Münye adıyla da bilinir. İslâm'a ilk girenlerden Utbe b. Gazvân'ın kız kardeşi olan Münye'nin, Ya'lâ-

nın babaannesi olduğu şeklindeki rivayet doğru bulunmamıştır (İbn Abdülber en-Nemerî, IV, 148). Ya'lâ, Benî Nevfel b. Abdümenâf'ın halifi idi. Bedir Gazvesi'nde müşrik ordusuna çok sayıda kurbanlık deve başılaşayan babası Ümeyye, kardeşi Seleme ve kız kardeşi Nefise ile birlikte Mekke'nin fethi sırasında İslâmiyet'i kabul etti. Fetihten önce gerçekleşen Müte Savaşı'na (8/629) katıldığına dair rivayetlerin kaynağı diye gösterilen Mûsâ b. Ukbe'nin eserinde (*el-Megâzi*, s. 265) Ya'lâ'nın savaşta bulunduğuna ve o sırada müslüman olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Huneyn, Tâif ve Tebük savaşlarına katılan Ya'lâ, Hz. Peygamber'in vefatından birkaç ay önce üstlendiği idarî görevleri Hz. Osman döneminin sonuna kadar sürdürdü. Resûl-i Ekrem'in Yemen valisi Bâzân'ın ölümü üzerine Vedâ haccının ardından Yemen'e gönderdiği yöneticiler arasında yer aldı ve ilk defa Cened'e âmil tayin edildi. Aynı zamanda San'a Valisi Ebân b. Saîd'in yardımcısıydı; Resûlullah vefat edince Medine'ye dönen Ebân'ın yerine geçti. Hz. Ebû Bekir devrinde Havlân'da ve Yemen'in diğer bölgelerinde cereyan eden ridde savaşlarına komuta etti. Hz. Ömer ve Osman devirlerinde Yemen genel valiliğine getirildi. Ömer zamanında Necranlı hıristiyanları Arap yarımadasının dışına sürmekle görevlendirildi. Aynı dönemde hakkındaki bir şikâyet üzerine Medine'ye çağırılıp bir süre bekletildi, ancak ileri sürülen haksızlığı yapmadığı anlaşılınca görevine iade edildi. Öte yandan iki yıl süren bu bekleme dönemi boyunca Mugire b. Şu'be'nin Yemen valiliği yaptığı söylenirse de (Ahmed b. Abdullah er-Râzî, s. 162-164) kaynaklarda bu husus doğrulanmamaktadır. Taberî'nin *Târîh*'inde, Hz. Ebû Bekir döneminin sonunda ve Hz. Ömer döneminde Yemen valisi olarak Ya'lâ'nın adı geçerken sadece 15 (636) yılında Tâif valisi olarak anıldığına göre (II, 457) -eğer bir yanlışlık yoksa- Medine'ye çağırıldığı sırada geçici bir süre bu göreve getirildiği söylenebilir.

Ya'lâ, Hz. Osman'ın evinin kuşatılması esnasında yardım için yola çıktıysa da Medine'ye varmadan halifenin şehid edildiğini öğrendi ve halifenin intikamını almak isteyenlere katılmak amacıyla Mekke'ye gitti. Burada toplanan kuvvetlerin donatımına büyük katkıda bulundu, Cemal Vak'ası'nda önemli rol oynadı. Vak'aya adını veren "asker" adlı deveyi kendisi satın alıp Hz. Âişe'nin emrine verdiği gibi orduya katılanların kullanması için yüzlerce deve ve yüz binlerce dirhem tahsis etti. Hz. Ali'nin

Ya'lâ hakkındaki değerlendirmesi ve Taberî'nin verdiği bazı bilgiler, onun bu dönemde harcadığı paranın Yemen'den topladığı vergi gelirleri olabileceğini göstermektedir (İbn Sa'd, VI, 49-50; Taberî, III, 3). Cemal Vak'ası'ndaki yenilginin ardından Mekke'ye kaçan Ya'lâ daha sonra Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Birçok kaynakta onun Siffin Savaşı'na (37/657) Hz. Ali'nin safında katıldığı ve bu savaşta öldürüldüğü belirtilmektedir. Ancak 47 (667) yılında hac emîri olan Anbes b. Ebû Süfyân'ın ölüm döşeginde ziyarete gittiğine dair rivayet (Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 66) onun Siffin'den sonra da yaşadığını ortaya koymaktadır; Zehebî de 60 (679-80) yılına kadar yaşadığını belirtir. Ya'lâ'nın Firûz ed-Deylemî'nin kızı Ümmü'l-Kirâm ile, ayrıca Zübeyr b. Avvâm'ın ve Ebû Leheb'in kızlarıyla evlendiği kaydedilmektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, III, 101).

Ya'lâ'nın Mekke'de fetvalar verdiği (a.g.e., a.y.), Yemen'de valilik yaptığı dönemde mektuplara tarih atma uygulamasını başlattığı kaydedilir (Taberî, II, 4). Kendisinden rivayet edilen hadisler *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır. Hz. Peygamber'den, Ömer ve Anbes b. Ebû Süfyân'dan rivayetleri vardır. Naklettiği hadisler oğulları Safvân, Muhammed, Osman, oğlu veya kardeşi Abdurrahman, ayrıca Abdullah ed-Deylemî, Abdullah b. Bâbâh, Mûsâ b. Bâzân, Atâ b. Ebû Rebâh, İkrime el-Berberî, Hâlid b. Düreyk gibi şahsiyetler tarafından rivayet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mûsâ b. Ukbe, *el-Megâzi* (nşr. Muhammed Bak-şîş), Rabat 1994, s. 265; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire 1421/2001, VI, 47-50; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1407/1987, II, 4, 247, 293, 352, 361-362, 380, 442, 457, 476, 506, 510, 511, 517, 534, 550, 587; III, 3, 7-9, 40; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medîneti Şan'â* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Amrî), San'a 1401/1981, s. 69-70, 76, 80, 150, 158-159, 162-164; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb* (nşr. Ali M. Muavaz - Âdil Ahmed Abdülmecûd), Beyrut 1415/1995, IV, 147-149; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXXXIV, 186, 188; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 379-381; Abdülbâkî b. Abdülmecid el-Yemânî, *Târîhu'l-Yemen: el-Müsemma Behcetü'z-zemen fi târihi'l-Yemen* (nşr. Mustafa Hicâzî), Beyrut 1985, s. 14-15; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 101; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Abdullah b. Abdülmuh-sin et-Türki), Cize 1418/1997-98, VI, 429; IX, 668; X, 432-433; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, VI, 538-539; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ v.dğr.), Beyrut 1417/1996, VI, 245; Abdurrahman Abdüvâhid eş-Şücâ', *el-Yemen fi şadri'l-İslâm*, Dimaşk 1408/1987, s. 241, 390.

HALİT ÖZKAN

YALAN

Yalan kelimesinin Arapça karşılığı olan **kezib** (**kizb**) eski sözlüklerde "doğruluğun (sıdk) karşıtı, bir konuda gerçeğe aykırı haber veya bilgi vermek, söz vâkıya uygun olmamak" diye tanımlanır. Haberin doğruluğu vâkıya uygunluğu, yalan olması aykırılığı ile bilinir (*Lisânü'l-^cArab*, "kzb" md.; Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, s. 201; *et-Ta'rifât*, "Kizbü'l-^chaber" md.; Te-hânevî, II, 847-850; *Kâmus Tercemesi*, "kzb" md., I, 461). Ya'küb b. İshak el-Kindî kezibi "olmayanı olmuş, olanı olmamış gibi gösteren söz" şeklinde tanımlar (*Resâ'il*, I, 169). Kezib kelimesi âyet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda "gerçeğe aykırı konuşmak" anlamında masdar, "gerçeğe uygun olmayan söz, haber" anlamında isim olarak kullanılır. Bir âyette (Yûsuf 12/18), Yûsuf'u kuyuya atan kardeşlerinin babalarını onu kurdun parçaladığına inandırmak için gömleğine sürdükleri kan için kezib (uydurma, sahte) kelimesine yer verilmiştir. Âlimler, bazı hadislerde kezibin kötü niyet taşımayan yanlış davranışlar için de kullanılması kanıt göstererek bu kavramın -kasit unsuru taşısın taşımasın- gerçeğe aykırı her türlü bilgiyi ve haberi kapsadığını, ikisi arasındaki farkın sorumluluk noktasında söz konusu edildiğini belirtirler. Çünkü yalancı söylediğinin yalan olduğunu bilir, hata eden ise sözünün doğru olduğunu zanneder (İbnü'l-Esîr, IV, 159-160). Öte yandan bir kimsenin sözü aslında gerçeği ifade etse bile o kişi yalan söylediğini düşünüyorsa yalancı sayılır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (el-Münâfikûn 63/1) münafıkların Hz. Peygamber'e söyledikleri, "Şahitlik ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin" sözleri, "Allah biliyor ki sen O'nun elçisisin" ifadesiyle doğrulanmış, "Fakat Allah da münafıkların yalancı olduğuna şahitlik eder" meâlindeki âyette sözlerini inanarak söylemedikleri için münafıkların yalancı olduğu bildirilmiştir (Râgıb el-İs-fahânî, s. 270).

Kur'an-ı Kerim'de kezib ve türevleri 280 yerde geçmektedir ve bunların çoğu "bir şeyi yalana nisbet etmek" anlamında **tekzib** masdarından türeyen fiil ve isimlerdir. Esasen kişiyle ilgili olan tekzib "kişinin yalancı olduğunu ileri sürme, onu yalancılıkla suçlama", olay ve haberle ilgili olan ise "onu yalan sayma" mânasına gelir ve bu yönüyle inkârla örtüşür. Kur'an'da, genellikle eski peygamberlerin inkârcı kavimlerinin ve putperest Araplar'ın Allah'ın dini, peygamberi ve kitapları, kıyamet, âhîret,